

Dalia Mukhtar-Landgren och Elin Grelsson Almestad

Det affärsmässiga hemmet

Hur kan vi förstå en samtid där tak över huvudet samtidigt har blivit ett livsstilsprojekt, en form av karriär och en alltmer svåruppnåelig dröm? Det här numret av *Fronesis* lyfter fram, väver samman och analyserar dessa på många sätt väsensskilda drömmarna om hem och bostad. Sammantaget växer en bild fram av hur staten förskjuter ansvar och utförande till marknaden: dit överförs såväl (vissa grupper) arbete i hemmet som statens bostadspolitiska ansvar.

Där marknadsanpassningen av

hemmet subventioneras av staten, handlar bostadspolitiken i stället om att avreglera och underlätta för marknaden. Hur kan vi förstå framväxten av den politik som förs, och den politik som inte förs, och vilka grupper som gynnas respektive missgynnas av dessa politiska val?

Vi talar i dag allt oftare om bostadsbrist i Sverige.¹ 135 av landets 290 kommuner uppgav 2012 att de hade en brist på bostäder, en ökning från föregående år.² Av dessa 135 kommuner uppgger 89

1. För en diskussion kring olika definitioner och synsätt kring bostadsbrist, se Boverkets rapport »Bostadsbristen ur ett marknadsperspektiv«, Rapport 2012:18, s. 25–26.

2. Siffran är hämtad från Boverkets årliga bostadsmarknadsenkät, där *forts på nästa sida*

procent att de har brist på hyresrätter.³ Värt att notera är också att andelen outhyrda allmännyttiga bostäder fortsätter att minska i Sverige, och i dag är endast 0,8 procent av dessa bostäder tillgängliga för uthyrning.⁴ En annan aspekt av den här problembilden rör de faktiska kostnaderna för boende. I sin text i detta nummer beskriver kulturgeografen Eric Clark hur hyrorna mellan åren 1986 och 2005 ökade med 122 procent (samtidigt som den generella inflationen var 49 procent), en ökning som till stora delar kan härledas från politiska beslut.⁵ I ett samtal mellan fyra aktivister och forskare, som återfinns i numrets avslutande del, konstaterar Clara Lindblom att hyresrätten i dag förknippas med en växande osäkerhet kring vad som kommer att hända med bostaden och hyran, dels mot bakgrund av utförsäljningar av allmännyttan, dels mot bakgrund av upprustningar i stora delar av byggnads-

beståndet. Parallellt med denna utveckling ser vi att hyresbostäder i attraktiva områden privatiseras.

Ovanstående utveckling med hyreshöjningar, bostadsbrist och privatiseringar har inte gått obemärkt förbi. Tvärtom är bostadspolitiken ett område inom vilket ett betydande politiskt motstånd börjar växa fram. Samtidigt som hälften av landets kommuner uppger att de inte har tillräckligt med bostäder för att möta ungas efterfrågan,⁷ försöker intressegrupper som Jagvillhabostad.nu placera frågan om bostäder för unga på den politiska dagordningen. På platser som Risingeplan i Stockholmsstadsdelen Tensta⁸ och Högsbohöjd i Göteborg⁹ mobiliserar de boende protester mot hyreshöjningar, och i skånska Staffanstorp och i Botkyrka kommun (delområdet Alby) har medborgarna rest krav på folkomröstningar om utförsäljning av allmännyttan.¹⁰

forts från föregående sida myndigheten helt enkelt frågar svenska kommuner om tillgången på bostäder. »Bostadsmarknaden 2012–2013. Med slutsatser från bostadsmarknadsenkäten 2012« s. 7.

3. Ibid.

4. Ibid.

5. Clark konstaterar vidare att det här har kommit att innebära att andelen av inkomsten som används till boende ökade mer bland hushåll i hyresbostäder än i andra upplåtelseformer, såsom till exempel bostadsrätt.

7. »Bostadsmarknaden 2012–2013. Med slutsatser från bostadsmarknadsenkäten 2012«, s. 7.

8. Annie Olausson Bergfeldt, »Protester i Tensta mot fastighetsbolag«, i *Arbetaren* 17 april 2013.

9. Malin Fricke, Marit Tolleson och Mattias Axelsson, »Gör Pennygången till ett bra pilotprojekt«, i *Göteborgs-Posten*, 23 september 2012.

10. Folkomröstningen i Staffanstorp kom emellertid inte till stånd, och *forts på nästa sida*

Den växande bostadspolitiska kritiken har emellertid inte föranlett några mer omfattande politiska förändringar. En möjlig förklaring till denna avsaknad av handlingskraft är att bostadsbrist bara ses som ett politiskt problem när medborgare anses ha rätt till bostad. Om staten inte betraktar bostaden som en rättighet har den rimligtvis inte heller något upplevt ansvar för att tillhandahålla bostäder åt medborgarna. Frågan om rätten till bostad är både juridisk och politisk-teoretisk, och det här numret av *Fronesis* inleds med tre texter som tillsammans behandlar dessa olika aspekter.

Rätten till bostad

Om vi ska ta fasta på de bostadspolitiska målen kan medborgare – åtminstone i formell mening – sägas ha haft rätt till bostad i Sverige. 1997 formulerades som övergripande bostadspolitiskt mål:

Bostaden är en social rättighet och bostadspolitiken skall skapa förutsättningar för alla att leva i goda bostäder till rimliga kostnader och i en stimulerande och trygg miljö [...].¹¹

Formuleringar som liknar denna har förekommit sedan 1960-talet.¹² Rättighetsbegreppet, som återfinns i citatet ovan, beskrivs i Boverkets översikt över svensk bostadspolitik som »centralt« i målformuleringen.¹³ Ingrid Sahlin, professor i socialt arbete, påpekar i detta nummer hur den bostadspolitiska målbeskrivningen ett decennium senare har ändrats till följande:

Målet för bostadsfrågor är långsiktigt väl fungerande bostadsmarknader där konsumenternas efterfrågan möter ett utbud av bostäder som svarar mot behoven.¹⁴

Rättighetsbegreppet är nu borta och har ersatts med begrepp som efterfrågan och funktion. Det talas inte längre

forts från föregående sida Staffanstorps hus AB sålde sina hyresfastigheter (700 lägenheter) till KPA pension (<http://staffanstorp.se/2012/01/13/staffanstorps-hus-ab-saljer-sina-hyresfastigheter-till-kpa-pension/hamtningdatum-130522>). I Botkyrka kommun är beslutet taget om att allmännyttan i Alby ska säljas, men nätverket Alby är inte till salu kämpar nu för att få ihop tillräckligt många underskrifter för att få till stånd en folkomröstning (<http://albyarintetillsalu.wordpress.com>, hämtningsdatum 130522).

11. SOU 1997/98:119. Återgivet i Boverket, *Bostadspolitiken. Svensk politik för boende, planering och byggande under 130 år* (2007), s. 116.

12. Bo Bengtsson, »Bostaden som social rättighet«, i Anders Lindbom (red.), *Den nya bostadspolitiken* (2001), s. 49–50.

13. Boverket, *Bostadspolitiken* (2007), s. 116. För en längre analys kring rättighetsbegreppet, se Bengtsson (2001).

14. Se Ingrid Sahlins text s. 61.

om medborgare med rättigheter, utan i stället om konsumenter och utbud.

Förändringen orsakade ingen större debatt,¹⁵ men den välkomnades av industrin. Björn Wellhagen, ansvarig för bostadsfrågor på Sveriges Byggindustrier (BI) konstaterade: »Vi anser att det innebär en tydlig och glädjande markering med ett mål för bostadsfrågor där konsumenternas efterfrågan sätts i centrum. Nu poängteras valfrihet och mångfald, vilket utgör grunden för ett marknadsstyrt byggande.«¹⁶ Men förskjutningen bort från en syn på bostaden som rättighet kan inte reduceras till en formuleringsfråga, utan bör tvärtom ses som en mer övergripande politisk, ekonomisk och social utveckling mot just det marknadsstyrda byggandet.

Om inte rätten till bostad och hemlöshet ses som politiska problem, vad är de då? Såväl Ingrid Sahlin som den amerikanska statsvetaren Kathleen Arnold lyfter i sina texter fram hur hemlöshet har kommit att uppfattas som ett *individuellt* problem. Sahlin, som analyserar svensk bostadspolitik, beskriver det här som en del av en mer övergripande perspektivförskjutning: från 1940- till 1990-talet betraktades

bostadslöshet som ett resultat av bostadsbrist, men under 1990-talet kom bostadslöshet att ersättas med begreppet »hemlöshet«. Det innebar också, argumenterar Sahlin, att den politiska lösningen på bostadsfrågan förändrades från en planerad och subventionerad nybyggnation till att i stället bli socialtjänstens och socialstyrelsens ansvar. Hemlöshet sågs inte längre som ett bostadspolitiskt problem utan som ett individuellt. Det innebar vidare att problemet inte längre förklarades med bostadsbrist utan med egenskaper och tillkortakommanden hos de hemlösa själva. Som Sahlin och Arnold också konstaterar tenderar dylika perspektivförskjutningar att motverka föreställningen om människors rätt till bostad.

Även Arnold diskuterar, med avstamp i hemlöshetsproblematiken, ett skifte bort från föreställningen om rätten till bostad, om än i ett mer övergripande teoretiskt sammanhang. Hon lyfter fram hur hemlöshet också kommit att innebära att en rad andra rättigheter kringskurits, exempelvis rörelsefriheten i det offentliga rummet (där hemlösa inte sällan ses som oönskade element). Denna contextualisering återkommer

15. I kapitlet »bostadspolitiskt systemskifte« diskuterar Anders Lindbom möjliga förklaringar till detta. Hans tes är att bostadspolitiken kan vara svår att förstå, och vidare att konsekvenser av den förda politiken kan vara svåra att förutsäga och överblicka (Anders Lindbom, »bostadspolitiskt systemskifte«, i Anders Lindbom (red.), *Den nya bostadspolitiken* (2001), s. 136.

16. Pressmeddelande från Sveriges byggindustrier, »Sveriges Byggindustrier välkomnar de nya målen för bostadspolitiken« (2007).

i rättsvetaren Jessie Hohmanns analys av synen på rätten till bostad i indiska Mumbai, som vi publicerar ett utdrag ur i detta nummer. Mot bakgrund av bostadsbristen i Mumbai har en social rörelse för rätten till bostad vuxit fram. Inom denna rörelse beskrivs rätten till bostad som en mänsklig rättighet, ett synsätt som också fått genomslag i indiska grundlagen och rättspraxisen. I fallet *Chameli Singh* konstaterar domstolen:

I ett demokratiskt samhälle [...] ska varje individ ha permanent tak över huvudet, så att hon kan förse sig själv med de fysiska, mentala och intellektuella redskapen för att förbättra sig själv [...] och för att kunna vara en jämlik deltagare i demokratin.¹⁷

Men trots detta synsätt visar hon hur en tydlig klassdimension framträder i kampen om rätten till bostad, där den snabba ekonomiska utvecklingen och förnyelsen av Mumbai gynnar vissa grupper framför andra.

Även Arnold beskriver bostaden som en förutsättning för ett fullvärdigt inlemmande i samhället, och som en bas för politisk identitet: den fullvärdiga samhällsmedborgaren har ett hem att gå till, en plats »dit man kan fly från ångslan och motsättningar«. ¹⁸ Perspektiv-

ivet tas också upp av sociologen Catharina Thörn i det samtal som publiceras i numret. Hon talar om betydelsen av att människan har »en egen plats som man kan dra sig tillbaka till«. ¹⁹ Här förskjuts (eller fördjupas) delvis betoningarna och bostaden blir mer än bara en fysisk plats. Den bildar, för att tala med Thörn, utgångspunkten för en rad sociala relationer i närområdet, och den är ett *hem*. Den här bilden av hemmet som en fristad och en trygg plats har traditionellt förknippats med familjen. Kopplingen mellan bostad, hem och familj har varit en röd tråd i diskussionen kring RUT, ROT och marknadsanpassningen av de tjänster som vi traditionellt sett själva har utfört i hemmet. Detta utgör också en gemensam nämnare i de fyra texter som tillsammans utgör numrets andra avsnitt.

Bostaden, hemmet och familjen

I en västerländsk kontext utgörs den dominerande bilden av familjen fortfarande av den heterosexuella, vita kärnfamiljen i en villa. Barnen leker i trädgården, mamma skapar trivsel genom att laga mat och dona, och pappa meckar med bilen i garaget. Dessa föreställningar, som härstammar från det borgerliga ideal som växte fram kring

17. Hohmann i detta nummer, s. 69.

18. Arnold i detta nummer, s. 40.

19. Texten i detta nummer, s. 193.

förra sekelskiftet,²⁰ har kritiserats i den feministiska litteraturen under flera decennier. I sin text i detta nummer framhåller sociologen Carol Smart – inte minst med tanke på bilden av familjen ovan – att det finns ett behov av forskning som förmår att analysera hemmet som både en meningsskapande plats och som en plats präglad av exploatering och ojämlika maktrelationer. De här två aspekterna av hemmet lyfts i det här numret fram bland annat i en analys av hemmets pågående marknadsanpassning.

I dag finns en politisk ambition att överföra det arbete som möjliggör det skinande rena hemmet från familjen till marknaden. Den här tendensen uppmärksammas och analyseras i detta nummer av sociologen Arlie Russel Hochschild, i ett utdrag ur hennes bok *The Outsourced Self*. Hochschild diskuterar hur arbetsuppgifter som tidigare har varit en del av den privata sfären nu blivit marknadsvaror: det arbete som tidigare var en del av utbytet mellan vänner, grannar och familjemedlemmar, allt ifrån gräsklippning till barn-

passning, har i allt större utsträckning blivit en del av en ökande tjänsteproduktion. I ett svenskt sammanhang kommer dessa tendenser till uttryck bland annat i de så kallade ROT- och RUT-avdragen.

ROT-avdrag ges, något förenklat, för reparation, underhåll och om- och tillbyggnad av en bostad som man själv äger och bor i.²¹ Det kan handla om att låter bygga en veranda, kakla om sitt kök eller byta fönster. År 2011 erhöll den rikaste åttondelen av Sveriges befolkning 5 miljarder kronor för att bygga om hemma. Av dem med en taxerad årsinkomst som översteg en miljon hade nästan hälften (46,2 procent) erhållit ROT-avdrag.²² RUT omfattar det som Paulina de los Reyes och Diana Mulinari kallar för »den platsbundna tjänsteproduktionen«, vilket inkluderar »hushållsarbete, barnomsorg, matlagning städning, med mera«.²³ Man kan också få avdrag för annat arbete som utförs i hemmet, såsom läxläsning och bartendrar. Skatteverket betalade 2012 ut 16,8 miljarder kronor i skattereduktion för ROT- och RUT-tjänster. Om-

20. För svensk kontext, se till exempel David Tjeder, *The power of character. Middle-class masculinities, 1800–1900* (2003) och Yvonne Hirdman, *Kvinnohistoria. Om kvinnors villkor från antiken till våra dagar* (1992).

21. Information på Skatteverkets hemsida, <http://www.skatteverket.se/privat/skatter/fastigheterbostad/rotrotarbete.4.2e56d4ba1202f95012080002966.html>, hämtningsdatum 130522.

22. Pressmeddelande från Hyresgästföreningen, »Miljarder i bidrag till dem som tjänar mest« (2013).

23. Paulina de los Reyes och Diana Mulinari, *Intersektionalitet. Kritiska reflektioner över (o)jämlighetens landskap* (2005), s. 21.

kring 500 000 svenskar köpte förra året någon form av RUT-tjänst.²⁴

Bland familjer är en vanlig motivering till köp av tjänster i hemmet att det frigör tid för familjen att umgås. På ett personligt plan beskrivs detta som en vinst för familjen och i synnerhet för kvinnan, som befrias från hushållsarbetet. Samtidigt var tanken att dessa avdrag skulle innebära en samhällsekonomisk vinst; det talades om att svart arbete skulle bli vitt och nya arbetstillfällen skulle skapas. I det här numret lyfter två svenska texter, författade av nationalekonomen Anita Nyberg respektive genusvetaren Emma Stollo, fram de här frågorna.

Argumenten till stöd för RUT-avdraget handlar (och handlade före införandet) i stor utsträckning om att det skapar arbetstillfällen. Men hur har det egentligen blivit? Nationalekonomen Anita Nyberg, som var aktiv i den så kallade »pigdebatten« som föregick RUT-avdraget, konstaterar i det här numret av *Frönesis* att resultatet inte ens är i närheten av de höga siffror som varken den socialdemokratiska eller alliansinitierade utredningen förväntade sig. Det talades om uppemot 100 000 nya, vita jobb. År 2012 fanns det 8 550 tjänster inom RUT-sektorn och, som Nyberg påpekar, säger det inte särskilt mycket om hur

sysselsättningen totalt har påverkats. 25 procent av RUT-köparna uppgav i en studie som Nyberg hänvisar till att de redan innan skattesubventionen infördes köpte vita hemarbetstjänster.

Både Nyberg och Stollo visar på ojämlika maktrelationer i termer av kön, etnicitet och klass. Hos Nyberg lyfts detta fram i en analys av vilka grupper som köper, respektive utför de skattereducerande tjänsterna i hemmet. Hon visar i sin analys att det finns en överrepresentation av migrerade kvinnor inom tjänstesektorn. Från andra studier vet vi att det här är en del av en mer övergripande global utveckling, där kvinnlig migration till hushållsarbete i väst i dag utgör ett av de mer framträdande migrationsflödena globalt. Dessa kvinnor migrerar allt oftare ensamma, som familjeförsörjare, medan deras barn stannar kvar i ursprungsländerna.²⁵ Här ställs den köpande familjens vinst av mer familjetid genom köp av hushållsnära tjänster mot de ojämlika maktrelationer som möjliggör familjetiden. Sociologen Bridget Anderson menar att köparna ofta rättfärdigar sitt agerande utifrån föreställningar om den gode i väst: Ger du ett arbete med usla villkor till en migrant, kan du välja att se jobbet som en guldkantad möjlighet för migranten att försörja sina barn.²⁶

24. Pressmeddelande från Skatteverket. »Intresset för RUT-avdrag ökar kraftigt« (2013).

25. Se bland annat Oksana Shmulyar Gréen, »För barnens skull«. Kvinnliga migranter från Östeuropa i EU:s hushållstjänstesektor«, i Anna Gavanoas och Catharina Calleman (red.), *Rena hem på smutsiga villkor? Hushållstjänster, migration och globalisering* (2013).

26. Rebecka Bohlin, *De osynliga. Om Europas fattiga arbetarklass* (2012), s. 49.

Av Emma Strollos text om tyska migrerade hembiträden på 1950-talet lär vi oss att kvinnliga migranter i hushållsnära tjänster inte är någon ny företeelse i Sverige. Påfallande är också hur dessa arbetare skrivits ut ur arbetarrörelsens historia och sällan omnämns i forskning. Strollo visar också på hur LO misslyckades med att ansluta dessa kvinnor, trots deras försök att organisera sig. Detta visar tydligt att den tidens arbetarrörelse såg på hembiträdesarbete som ett »icke-arbete« som snart skulle försvinna från samhället.

Det kan vara värt att, med avstamp i Strollo, fundera över samtida paralleller. Den fackliga anslutningen bland dem som är anställda inom hushållstjänstföretag varierar i dag mellan fem och tio procent. Sverige har i dag det mest oreglerade arbetskraftsinvandringssystemet av alla OECD-länder. Exempelvis saknas i Sverige både lönetrösklar och kvalifikationskrav, samtidigt som det inte finns några begränsningar i antalet arbetstillstånd som beviljas.²⁷ En arbetskraftsinvandrare kan anställas direkt av det privata hemmet eller via ett företag för att bara arbeta för en specifik kund och bo i dennes hem. Insynen i arbetsförhållandena är i dessa fall liten och den som arbetar står i direkt beroendeställning till arbetsgivaren eller kunden, då en

uppsägning kan innebära en förlust av arbetstillståndet.²⁸

RUT har blivit ett alltmer accepterat inslag i de svenska medelklasshemmen. Röster som är kritiska till avdraget tolkas inte sällan som föraktfulla mot tjänsteutövarna eller arbetet i sig. »Det är väl inget fel på att vara städare?«, frågar man sig retoriskt, och bortser i samma ögonblick från de ojämlika maktrelationer som präglar förutsättningarna för detta arbete. Ibland talas till och med om en win-win-situation: städarna blir glada för att de har ett jobb, och familjerna blir glada för att de får tid att gå en skogspromenad på lördagsförmiddagen. Här återkommer vi till Smarts poäng – vi behöver en analys av hemmet och familjen som lyfter fram såväl den härliga skogspromenaden som de maktrelationer som gör den möjlig. Hemmet är samtidigt en plats för meningsfulla relationer och för ojämlika maktrelationer.

RUT och ROT beskrevs tidigare, med avstamp i Hochschild, som en del av en pågående marknadsanpassning av hemmet. Just marknadens roll i hur vi lever, och framför allt bor, återkommer i flera texter i detta nummer. De avslutande texterna lyfter fram att den marknadsiering som präglar hemmet också präglar bostaden och den svenska bostadspolitikerna i stort.

27. Catharina Calleman, »Arbetskraftsinvandring för arbete i privata hushåll«, i Gavanoas och Calleman (red.), *Rena hem på smutsiga villkor? Hushållstjänster, migration och globalisering* (2013).

28. Ibid.

Bostadspolitikens marknadsanpassning

I början av 90-talet ansåg sig staten »inte längre kunna ta samma aktiva ekonomiska del i bostadsbyggandet som tidigare«, en förståelse som utmynnade i att bostadssektorn började avregleras.²⁹ Den här förändringsprocessen påskyndades av den borgerliga regering som tillträdde 1991, en tid och utveckling som hos Sahlin beskrivs som ett »systemskifte« i bostadspolitiken.³⁰ Ett av de första stegen var att avskaffa Bostadsdepartementet. Brigitta Ericsson och Britt-Marie Johansson beskriver motivet bakom detta som ett försök att »ändra inriktning från subventioner till att främja konkurrensen för att pressa priserna«. ³¹ Utöver detta upphävdes lagarna om bostadsanvisning och bostadsförsörjning och

de statliga bostadssubventionerna fassades ut.³² Det förändrade synsättet och avregleringarna påverkade även de allmännyttiga bolagen, som skulle bli mer »affärsmässiga«. ³³ Ambitionen var tydlig: ansvaret för att bygga bostäder skulle på sikt läggas över på marknadens aktörer.³⁴

Den här politiska utvecklingen fick, för att tala med Clark i detta nummer, ett tyst godkännande under de socialdemokratiska åren och innebar en sammantagen utveckling där »bostadssektorn [gick] från att vara en nettobelastning på statsfinanserna på ungefär trettio miljarder svenska kronor vid 1980-talets slut till att bli en nettoinkomst på omkring trettioen miljarder kronor tio år senare«. ³⁵

Förändringarna har inneburit att privata aktörer fått ett allt större inflytande på fysisk planering.³⁶ I dag talar vi

29. Brigitta Ericsson och Britt-Marie Johansson, *Bostadsbyggandet i idé och praktik. Om kunskaper och föreställningar inom byggsektorn* (1994), s. 125.

30. Begreppet systemskifte används även av Thord Strömberg, som använder begreppet mot bakgrund av »den drastiska prutningen av ekonomiskt stöd till bostadsbyggandet och avsaknaden av socialt motiverade fördelningspolitiska ambitioner«. (Thord Strömberg, »Bostadspolitik. En historisk parentes«, i Anders Lindbom (red.), *Den nya bostadspolitiken* (2001), s. 43.

31. Ericsson och Johansson, *Bostadsbyggandet i idé och praktik* (1994), s. 129.

32. Se texterna av Sahlin samt av Clark i detta nummer.

33. Martin Grander och Mikael Stigendal, »Att främja integration och social sammanhållning. En kunskapsöversikt över verkamma åtgärder inom ramen för kommunernas bostadsförsörjningsansvar«, Sveriges Kommuner och Landsting (2012) s. 34.

34. Jämför Ericsson och Johansson, *Bostadsbyggandet i idé och praktik* (1994), s. 125.

35. Clark i detta nummer, s. 155. Citerar delvis Anders Lindbom, »bostadspolitiskt systemskifte« (2001), s. 139–140.

36. Grander och Stigendal, »Att främja integration och social sammanhållning« (2012), s. 35.

ofta om den makt som de »fyra stora« byggherrarna – PEAB, NCC, Skanska och JM – har. Den här förskjutningen är uttalad: i dag beskriver sig PEAB på sin hemsida som »Nordens samhällsbyggare«. I sin studie av små byggherrar bedömer Kurt Psilander att endast 10 procent av all byggnation i Sverige leds av mindre bolag.³⁷

[M]ark i bra lägen anses gå till de fyra stora bolagen och under senare år även till allmännyttan. Eftersom mark i bra lägen ofta har detaljplan innebär detta att de stora aktörerna både fortare och enklare kan genomföra projekt.³⁸

Den snabbhet och enkelhet som nämns i citatet ovan, har varit en central diskussionspunkt i svensk planpolitik. 1981 drev byggentreprenörerna kampanjen »Bygg Sverige ur krisen – mer valuta för byggkronan«, där de krävde en friare, mindre reglerad, byggverk-

samhet. Denna skulle, enligt byggbolagens egen utsago, stimulera effektivitet, kreativitet och innovation.³⁹ Kampanjen kan ses som en illustration av en seglivad föreställning om att det är »för krångligt« att bygga i Sverige.⁴⁰ Samtidigt har det funnits en oro över att snabba planeringsprocesser kan försvåra medborgares möjligheter till såväl insyn som demokratiskt deltagande, värden som också traditionellt setts som centrala i ett svenskt planerings-sammanhang.⁴¹

På många sätt har den kritik som då fördes fram av byggherrarna fått ett genomslag i dag. Under våren 2011 trädde en ny plan- och bygglag i kraft, en lag som bland annat hade det uttalade syftet att snabba på planprocessen.⁴² Regeringen redovisade redan i proposition 2006/07:61 *Vissa bostadspolitiska åtgärder* »sin syn på bostadspolitiken«.⁴³ Denna låg i linje med tidigare förhållningssätt till politikområdet. Under

37. Kurt Psilander, *Hur små byggherrar lyckas. Arbets- och förhållningssätt. KTHS Bostadsprojekt, rapport nr 29* (2004), s. 3.

38. *Ibid.*, s. 43.

39. Kampanjen återges i Ericson och Johansson *Bostadsbyggandet i idé och praktik* (1994), s. 127.

40. *Ibid.* Enligt Ericson och Johansson har det sedan 1947 års byggnadslag förts en debatt i Sverige om just byggkrångel. Se även Anders Lindbom, »Den nya bostadspolitiken«, i Anders Lindbom (red.), *Den nya bostadspolitiken* (2001b), s. 14.

41. Dalia Mukhtar-Landgren, *Planering för framsteg och gemenskap. Om den kommunala utvecklingsplaneringens idémässiga förutsättningar* (2012), kapitel två.

42. SFS 2010:900. I början maj 2013 presenterades även betänkandet *En effektivare plan och byggprocess* (SOU 2013:34), där utredaren har undersökt hur planeringsprocessen kan effektiviseras och kortas.

43. SOU 2006/07: 61, s. 1.

rubriken »principiella utgångspunkter« konstateras att:

Regeringen har påbörjat en förändring av bostadspolitiken mot mindre av hämmande reglering och skadliga produktionssubventioner och mer av konkurrens, valfrihet och kommunalt självbestämmande.⁴⁴

Här återkommer föreställningen om politik som »grus i maskineriet«, och det talas om »bostadskonsumenter« snarare än medborgare med rätt till bostad. Året efter (juni 2007) togs restriktionerna mot utförsäljning av den kommunala allmännyttan bort.⁴⁵

Allmännyttan i dag

En central del i föreställningen om rätten till bostad är i Sverige allmännyttan. I numrets samtal beskriver Clara Lindblom, som sitter i förbundsstyrelsen i Hyresgästföreningen och är forskningsassistent på Institutet för framtidsstudier, och Anders Törnquist, lektor i socialt arbete, hur utförsäljningarna av allmännyttan påverkar medborgare i Stockholm och Göteborg. Här beskrivs en process där allmännyttiga bostäder sålts till »seriösa köpare«, för att senare säljas vidare i

omgångar och successivt bli alltmer vanskötta.

Det var i 1945 års bostadssociala utredning (som beskrivs närmare av Örjan Nyström i detta nummer), som utredarna föreslog att allmännyttiga bostäder skulle vara tillgängliga för alla, inte enbart bara för vissa (ekonomiskt utsatta) grupper, en politisk ingång som sedan också fastställdes under efterkrigstiden.⁴⁶

Med detta skiljer sig den svenska allmännyttans organisering från en »social housing«-modell, som i stället riktar sig endast till vissa utsatta grupper. Hyressektorns organisering och distinktionen mellan de två modellerna beskrivs och undersöks i kulturgeografen Ida Borgs text om hyresmarknaden i Europa. Hon beskriver hur *social housing* förekommer i en modell där den statliga icke-vinstdrivande hyressektorn är organiserad vid sidan om marknaden. Lägenheterna inom denna modell är avsedda för dem som saknar ekonomiska resurser, och ofta är hyran kraftigt reducerad eller gratis. *Social housing* konkurrerar alltså inte med den privata hyressektorn. Alternativet till det här systemet kallas *det integrerade hyresystemet*. Här agerar i stället den privata och den statligt icke-vinstdri-

44. Regeringens proposition 2006/07:61 »Vissa bostadspolitiska åtgärder«, s. 7–8.

45. Clark i detta nummer, se även <http://www.regeringen.se/content/1/c6/07/60/76/3a6dcc47.pdf>, hämtningsdatum 130522.

46. Grander och Stigendal, »Att främja integration och social sammanhållning« (2012), s. 31.

vande hyressektorn på en och samma reglerade marknad. Här hittar vi den svenska modellen.

Sextio år efter den bostadssociala utredningen skulle detta sätt att organisera allmännyttan komma att kritiseras i en EU-kontext. 2002 blev den svenska organiseringen av allmännyttan anmäld till EU-kommissionen. Anmälarna, vilka var privata bostadsbolag företrädde av Fastighetsägarna Sverige genom den europeiska organisationen EPF (European Property Federation), menade att de statliga stöden till de kommunala bostadsbolagen stred mot EU:s konkurrensbestämmelser.⁴⁷

2005 lyftes, i en ny anmälan, inte bara det otillåtna statsstödet omfattning fram, utan även kommunernas ekonomiska stöd till sina bostadsbolag. Dessa stöd, menade anmälarna redan 2002, höll de allmännyttiga hyrorna nere, vilket hade en normerande funktion, och i förlängningen innebära en snedvriden konkurrens.⁴⁸ Hade den svenska allmännyttan i stället varit av *social housing*-modell (och enbart riktat sig till vissa utsatta grupper) hade ett undantag kunnat göras med hänvisning

till att tjänsten kunde anses vara särskilt viktig för samhället.⁴⁹ Men om nationella bostadsbolag inte kan uppfylla kriterierna för dessa undantagsbestämmelser, måste bolagen – enligt EU:s bestämmelser – drivas affärsmässigt.⁵⁰ Ida Borg konstaterar i sin text i detta nummer att det integrerade hyressystemet (på vilket den svenska modellen är ett exempel):

i många länder [har] tvingats anpassa sig till EU:s konkurrens- och statsstödsregler. EU slår vakt om den fria konkurrensen och på bostadsmarknaden innebär detta att det inte är tillåtet med statligt stöd till byggande och inte heller att ge lån, bidrag, skattelättnader eller andra statliga garantier som gynnar vissa företag.⁵¹

Vilka alternativ fanns då för Sverige i ljuset av EU:s kritik? Borg beskriver i detta nummer hur det fanns två alternativ: vägar: antingen kunde den svenska modellen röra sig närmare *social housing*, eller så kunde allmännyttans icke-vinstdrivande bostadsbolag marknadsanpassas. I Sverige valdes det

47. Grander och Stigendal, »Att främja integration och social sammanhållning« (2012), s. 36.

48. Ibid.

49. Detta enligt de så kallade *SGEI*-tjänsterna (Services of General Economic Interest). Enligt EU:s bestämmelser kan undantag från förbudet mot statligt stöd godkännas om tjänsten kan anses vara av särskild vikt och betydelse. (Ibid.)

50. Ibid.

51. Borg i detta nummer, s. 175.

senare alternativet. Den nya lagen, *lag om allmännyttiga kommunala bostadsbolag*, föreskriver att »[e]tt allmännyttigt kommunalt bostadsaktiebolag ska bedriva verksamheten enligt affärsmässiga principer«⁵² och såväl Borg som Clark lyfter fram kraven på att bostadsbolagen ska vara vinstdrivande.

Syftet med Borgs text är att undersöka vilket av de två hyressystemen som är mest effektivt i bekämpningen av oskälig boendestandard, en fråga som – i ljuset av den nya lagen – är central för vår förståelse av allmännyttans framtida utveckling. Även i numrets samtal diskuteras konsekvenserna av den nya lagen och kraven på att agera affärsmässigt. Både Anders Törnquist och Clara Lindblom beskriver lagen som motsägelsefull och öppen för olika tolkningar. En fråga som de väcker är huruvida det ens fortfarande är möjligt att, med Törnquists ord, »i tillräcklig skala bygga så att så att även mindre bemedlade kan bo i attraktiva områden?»⁵³ Samtidigt varnar Lindblom för risken att det skapas en bild av att EU, eller den nya lagen, omöjliggör en social bostadspolitik. En sådan bild kan lätt bli en självuppfyllande profetia.

I sin text i detta nummer lyfter Clark fram konsekvenserna av det som han kallar bostadspolitikens nyliberalisering. Han analyserar boende ur

ett maktperspektiv genom empiriska studier av social polarisering och stratifiering mellan olika bostadsområden. Clark visar i sin text på hur den sociala polariseringen i en allt snabbare takt har ökat från 1986 fram till i dag. I hans studier av supergentrifiering och låginkomstfiltrering framträder en bild av en växande socialgeografisk polarisering och ett ökat välfärdsgap i bostadsförhållandena. Ökade inkomstklyftor och bostadsreformer som marknadsiserar boendet och subventionerar ägda former av boende har gjort att utvecklingen har accelererat under det senaste decenniet. Clark visar också hur en föreställning om nedsipprings effekter återigen används, trots att forskningen inte ger något stöd för något sådant. Det hävdas att dyra nyproduktioner och ombildningar möjliggör flyttkedjor som i sin tur gagnar betalningssvaga grupper. Över 60 år av forskning visar att den sortens »nedsippring« endast i mycket begränsad utsträckning förbättrar boendet för låginkomsthushåll. Håkan Forsell reflekterar i numrets avslutande text om vilka konsekvenser som ökad gentrifiering får för urbana miljöer. Det defensiva boendet, som han kallar det, innebär att staden allt mer präglas av säkerhet, kontroll och mindre av rörlighet och kreativitet.

Men den ökande bostadssegrega-

52. Lag om allmännyttiga kommunala bostadsbolag (2010:879), §2.

53. Törnquist i detta nummer, s. 199.

tionen⁵⁴ utgör också grund för organisering i dag. Här återvänder vi till de bostadspolitiska rörelser som börjar växa fram i en svensk kontext. Miljonprogrammen har i den offentliga debatten varit föremål för förakt med arkitektoniska förtecken – husen är fula och det saknas trafikgenomströmning⁵⁵ – och stigmatiserande föreställningar om »problemområden« har dominerat mediernas rapportering.⁵⁶

I dag är dessa platser utgångspunkter för bland annat rörelserna Pantrarna för upprustning av förorten i Göteborg och Malmö och Megafonen i Stockholm. Med kampanjer mot utförsäljningar och protester mot bland annat hyreshöjningar, gentrifiering och oskäliga boendemiljöer utgör de viktiga röster i den bostadspolitiska debatten. Dessa grupper kritiserar den mediala bilden av förortsområdena, för diskussioner med politiker och polis om deras arbete, samarbetar med bland annat Röda korset kring till exempel läxhjälp och

arbetar mot sociala orättvisor. Aktivistnätverk som organiserar sig utmed vissa tunnelbanelinjer, såsom Nätverket linje 17, har bland annat protesterat mot hyreshöjningar för butikslokaler i de lokala centrumen. Rätten till bostad handlar också om rätten att själv få tala utifrån sin bostadsmiljö och vara med och påverka den, något som också förutsätter att planeringsprocesser är tillräckligt öppna – och lämnar tillräckligt med tid från förslag till beslut – för att medborgare och grupper ska få en reell möjlighet att påverka dem.

En avpolitiserad bostadspolitik

I detta nummer av *Fronesis* lyfter flera texter fram en utveckling där bostaden i allt större utsträckning inte längre ses som ett hem, utan reduceras till en vara. Parallellt har det skett institutionella förskjutningar som inneburit att vi gått från att betraktas som medborgare

54. En undersökning som scb gjorde på uppdrag av Sveriges Radio Ekot i november 2012 visade på en fördubbling av bostadssegregationen de senaste 20 åren (<http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=83&artikel=5361193>, hämtningsdatum 130522). Med bostadssegregation avses här andelen människor med utländsk bakgrund eller förälder/föräldrar med utländsk bakgrund i samma bostadsområde. Det bör understrykas att segregation kan mätas på många sätt, exempelvis utifrån inkomst (se Eric Clarks text i detta nummer) och att detta endast är en aspekt av segregering.

55. Se bland annat Erik Ullenhag och Nyamko Sabuni, »Riv i miljonprogrammen för integrationens skull«, i *Dagens Nyheter*, 20 mars 2009, och Mark Isitt »Att riva eller inte riva, det är frågan«, i *Göteborgs-Posten*, 23 november 2011, för samtida exempel.

56. Se till exempel Paulina de los Reyes, »Rosengård är min Shatila! Hegemoniska berättelser och gränsöverskridande erfarenheter« i Paulina de los Reyes och Satu Gröndahl (red.), *Framtidens feminism. Intersektionella interventioner i den feministiska debatten* (2007), s. 100–115.

(med rätt till bostad) till konsumenter (där de som har råd kan välja och köpa bostad). Därmed kommer vi tillbaka till temat i numrets första avsnitt: rätten till bostad förutsätter en politisering av bostadsfrågan. För att tala med Ingrid Sahlin: »Ur de bostadslösa synvinkel är bostadsmarknaden knappast välfungerande, men de är ju inte heller »konsumenter«.«⁵⁷

Sahlin beskriver den sammantagna bostadspolitiska utvecklingen under senare år som en övergripande avpolitisering av bostadsfrågan: dels i och med de processer som omformulerat hemlöshetsfrågan till ett individuellt problem, dels genom de processer som förskjutit bostadspolitiken till marknaden. I det sistnämnda fallet är det emellertid viktigt att påpeka att det inte handlar om en övergång till en fri marknad. I stället har staten i högsta grad varit delaktig i att skapa och institutionalisera marknaden.⁵⁸

Den avpolitiserande tendensen beskrivs också i samtalet. Här ses det bland annat som en process där makt förskjuts från de formellt beslutsfattande organen till andra aktörer (i detta fall

privata aktörer, fastighetsägare, hyresvärdar och byggherrar).⁵⁹ I samtalet beskriver Catharina Thörn en del av denna tendens när hon talar om ett offentligt »samtal om bostäder som inte överhuvudtaget inbegriper en stor del av hyresgästerna«. Utifrån ett exempel från Göteborg beskriver hon en förnyelseprocess där hyresgästers makt i praktiken reducerats till att välja inredningsdetaljer som handtag och kakel, på bekostnad av möjligheten att påverka hyresnivån. Frågan om upprustning av lägenheter (med efterföljande hyreshöjningar) blir därigenom inte en fråga om politik, utan om smak. Avpolitisering innebär utifrån detta perspektiv inte bara att frågor placeras utanför de formellt beslutsfattande organen, utan också att de inte görs till föremål för politisk debatt.⁶⁰

Krav på politisering återkommer flera gånger i samtalet, men varför är det viktigt att frågor politiseras? Politisering kan här ses som en process där politiska frågor tas upp på en dagordning tillsammans med olika handlingsalternativ, med en möjlighet till kritik, debatt och motstånd.⁶¹ Detta skapar

57. Sahlin i detta nummer, s. 67.

58. Se Clark i detta nummer. Hos Sahlin beskrivs detta som en utveckling där marknaden blivit politikens mål.

59. Det här är för övrigt en generell tendens som noterats inom den kommunala förvaltningen, se till exempel Nils Brunsson, »Politisering and företagisering« i Rolf Lind och Göran Arvidsson (red.), *Ledning av företag och förvaltningar. Förutsättningar, former, förnyelse* (1998), s. 269.

60. Mukhtar-Landgren, *Planering för framsteg och gemenskap* (2012), s. 184.

61. Ibid.

också en plattform för marginaliserade eller förfördelade grupper att göra sin röst hörd.⁶²

Det här betonas också i Hohmanns text om situationen i Indien – trots de problem som finns i lagens praktiska tillämpning, så ger beskrivningen av bostaden som medborgerlig rättighet en möjlighet för missgynnade och exkluderade grupper att hitta en legitim grund för sin kritik och sina anspråk. Men politisering kan också innebära att den beslutsfattande makten flyttas från privata aktörer, såsom markägare, hyresvärdar och byggtreprenörer, tillbaka till staten eller kommunen. På så sätt skapas institutionella möjligheter till påverkan och, som Thörn konstaterar i samtalet, ansvarsutkrävande.

Parallellt med ovanstående av-

politisering pågår i dag bostadsaktivistiska mobiliseringar runt om i landet. Varken utförsäljningar, hyreshöjningar, social polarisering eller ombildningar sker obemärkt, och även om den övergripande bostadspolitiska nyliberaliseringen, med Clarks ord, varit en tyst revolution, så uppmärksammar olika sociala rörelser i dag konsekvenserna av den politik som förs, och den politik som inte förs. När en fråga politiseras öppnas också möjligheterna att ställa krav på samhället. I dag förutsätter en sådan politisering dock ett övergripande perspektivskifte, från en politik som ser bostaden som ett individuellt livsprojekt – och hemlöshet som ett individuellt misslyckande – till en politik som i stället ser bostaden som en social rättighet.

62. Ibid, s. 185.